

ЧУПРІЙ Д. Ю.,
студентка I курсу магістратури
(Інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

УДК 347.659.1
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.3.8>

УПРАВЛІННЯ АВТОРСЬКИМИ ПРАВАМИ, ЩО ОПИНИЛИСЯ БЕЗ СПАДКОЄМЦІВ, ЗА ЗАРУБІЖНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Статтю присвячено особливостям урегулювання подальшої долі авторських прав, щодо яких не виявилось спадкоємців, за законодавством США, Великої Британії, Німеччини, Франції, Литви, Італії, Чехії та деяких інших країн. Незважаючи на виняткове значення захисту інтелектуальної творчості в сучасному інформаційному суспільстві, дотепер у більшості правових систем питання управління такими авторськими правами залишається не досить урегульованим, що унеможливує законне використання громадянами результатів творчості автора, який помер без спадкоємців.

Проведений автором статті аналіз свідчить, що в разі визнання спадщини такої особи відумерлої публічне утворення має, як правило, інтерес у набутті нерухомого майна та інших матеріальних об'єктів, що мають очевидну економічну цінність, тоді як авторське право часто лишається поза увагою з огляду на свою особливу природу, а саме відсутність обов'язкової реєстрації, нематеріальний характер тощо. Можливість набуття авторських прав у складі відумерлої спадщини та їх подальшого здійснення наявна більше в теоретичному аспекті, аніж у практичному. Автор установив, що в більшості держав спеціалізоване управління авторськими правами у складі відумерлої спадщини не передбачається, а тому буде здійснюватися на загальних засадах поруч з іншим видом майна.

У статті здійснено аналіз інституту сирітського твору (англ. orphan work), який із кінця 2000-х років функціонує в США, країнах Європейського Союзу, в Індії, Південній Кореї, Саудівській Аравії та ін. Він охоплює всі випадки відсутності можливості отримати дозвіл на використання твору від власника авторських прав на нього. Режим сирітського твору встановлюється за заявою заінтересованих у такому використанні осіб і передбачає надання спеціалізованим органом у сфері інтелектуальної власності такого дозволу за окрему плату. Встановлено, що цей режим не можна ототожнювати з відумерлістю, позаяк остання передбачає наявність у майна власника – держави або територіальної громади, що виключає безхазайність авторських прав.

На основі проведеного аналізу автор відстоює необхідність відновлення в Україні практики передання відумерлої спадщини саме державі, яка потенційно має більше механізмів для ефективного здійснення всього спектру специфічних прав та обов'язків, що можуть опинитися в їх складі.

Ключові слова: сирітські твори, авторське право, відумерла спадщина, територіальна громада, правонаступництво, управління авторськими правами.

Chuprii D. Yu. The absence of heirs to the copyrights and their successive management under foreign law

These scientific papers are devoted to the escheatment of the copyrights in American, British, and European legal systems and their further management. Though, the author has found such problems even in those legal systems, where the state becomes the successor of the escheated copyrights, so they can be easily unclaimed. While analyzing the foreign experience the author highlights a number of the problems in concerning the acquisition of the escheated copyrights. The copyright is rare object of escheating cause the state or the local community are interested in the acquisition of real estate or other types of valuable property more than in owning and managing copyrights. The escheating of copyrights in the United States, for example, is more in theory than in practice, because the state treasures seek for real estates which are of material interest. This situation easily blocks the further legal use of the works, whose author had died without any heirs, by the public and its members, because it is impossible without the owner's acceptance.

In the late 2000th years, for the resolution of this inappropriate issue many countries such as the United Kingdom, the United States, members of the European Union, South Korea and others created and shared the special institute which is named "orphan work". The author tried to explain the mechanism of orphan works under foreign law and argues that orphan work doesn't mean escheating copyrights, because the escheating is the process when the state or local community becomes being the legal owner of the copyrights, but the orphan works is the status of abandoned copyrights which don't have any owner. Orphan work's institute is wider because it covers all situations of absence of the legal owners of the copyrights and unlocks the free use of such works by the public members after paying the fee for a special license.

The author concludes that copyright management in the foreign legal systems is in the process of formation, but the experience of acquiring and disposing of copyright by the state, as well as the institute of an orphan work, may be useful in Ukrainian law.

Key words: *orphan works, copyrights, escheatment, local community, succession, copyright management.*

Вступ. По мірі розвитку людства інтелектуальна діяльність була і є основним рушієм прогресу цивілізації. Творчий та інтелектуальний потенціал громадян є тим невичерпним ресурсом, за яким можна оцінити перспективи подальшого економічного, науково-технічного та, безумовно, духовного розвитку суспільства. Саме тому створення сприятливих умов для плідного здійснення інтелектуальної діяльності має стати одним із пріоритетних завдань держави, і найбільш ефективним методом стимулювання такої діяльності є якісне правове врегулювання правовідносин у сфері авторського права.

Як відомо, суб'єктивні авторські права (зокрема, майнові) мають перехідний характер. Це означає, що в даних правовідносинах допускається правонаступництво, а їхній суб'єктивний склад не обмежується самим тільки автором. Зважаючи на об'єктивні закони біології, нерідко доводиться говорити і про посмертне правонаступництво, адже зі смертю людини її авторські права не припиняються: так, на підставі ч. 2 ст. 28 Закону України «Про авторське право та суміжні права» вони включаються до спадкової маси на загальних засадах та здійснюються спадкоємцями як суб'єктами авторського права.

При цьому не слід виключати і випадки, коли особа не має спадкоємців ані за заповітом, ані за законом; коли потенційні спадкоємці не прийняли спадщину чи відмовилися від її прийняття; або ж коли вони були усунені від права на спадкування. Для врегулювання таких непоодиноких ситуацій у переважній більшості правових систем існує *інститут відумерлої спадщини*.

Так, в Україні подальша доля спадщини, щодо якої не виявилося спадкоємців, визначається у ст. 1277 Цивільного кодексу України (далі – ЦК). Вищезазначені випадки є підставами для визнання спадщини відумерлою та переходу такого майна у власність *територіальної громади*. Утім, український підхід не є типовим для зарубіжного законодавства, адже в більшості країн світу відумерлу спадщину набуває саме держава – йдеться про Францію (ст. 768 ФЦК), Німеччину (пар. 1936 НЦУ), Росію (ст. 1151 ЦК РФ), Білорусь (п. 5 ст. 1054 ЦК), Італію (ст. 586 ЦК), Чехію (§ 1634 ЦК), Литву (ст. 5.62 ЦК), Латвію (ст. 416 ЦК), Австрію (§ 760 ЦК), Швейцарію (ст. 466 ЦК), Казахстан (п. 5 ст. 1057 ЦК), Таджикистан (п. 5 ст. 1152 ЦК), а також США, Велику Британію та ін.

За загальним правилом більшості правових систем світу, авторські права можуть бути визнані складовою частиною відумерлої спадщини на рівні з іншим майном померлого. Незважаючи на це, включення авторських прав до складу відумерлої спадщини як в Україні, так і в зарубіжних державах лишається більше на рівні теорії, ніж практики: традиційні об'єкти цивільних прав, що мають чітко виражену матеріальну форму, як-от нерухомість та інше цінне майно, є зазвичай більш «помітними» та вагомими для правонаступників померлого. Це пов'язано насамперед з ускладненими процедурами набуття такого майна (наприклад, у випадку обов'язкової реєстрації), напрацьованою законодавчою та правозастосовною базою, крім того, не варто також недооцінювати фактор економічної вигоди в разі набуття таких об'єктів.

Що ж стосується суб'єктивного авторського права, то тут склалася діаметрально протилежна ситуація. Враховуючи те, що воно виникає незалежно від дотримання будь-яких формальностей, спадкоємці померлого можуть навіть не бути обізнаними про наявність у нього авторських прав. Якщо відносно близькі до спадкодавця особи часто не володіють такою інформацією, то орган, який звертається до суду із заявою про визнання відумерлою спадщини, тим паче не може знати про наявність у померлого авторських прав.

Утім, специфіка авторських прав дозволяє стверджувати, що попри смерть автора, об'єкти авторських прав не втрачають своєї потенційної цінності насамперед для суспільства, тож в окремих громадян цілком може виникати потреба в такому використанні результату діяльності померлого автора, для якого необхідне отримання відповідного дозволу власника авторських прав. Безсуб'єктність авторських прав з огляду на їхню суспільну значущість є особливо негативним суспільним явищем, яке, втім, так і не зазнало системного вирішення ані в Україні, ані в інших державах світу.

На жаль, зазначена проблематика часто лишається поза увагою українських науковців. Протягом останніх років вітчизняними вченими було виконано немало ґрунтовних досліджень здійснення, динаміки та захисту майнових прав інтелектуальної власності в цілому та авторського права зокрема, однак якщо у цих роботах і приділяється увага посмертному правонаступництву, то тільки в аспекті спадкування [1; 7]. Натомість питання відумерлості авторського права зазнало висвітлення з боку вчених, які займаються докладним вивченням спадкових правовідносин, наприклад Є.О. Рябоконя [2; 3], Є.В. Фесенко [4], Г.В. Чурпіти [6] та інших науковців, які, вивчаючи інститут відумерлості спадщини, розглянули окремі аспекти існування авторських прав у її складі.

Постановка завдання. Завданням цієї роботи є дослідження подальшої долі авторських прав, щодо яких не виявилося спадкоємців за законодавством США, Великої Британії, Франції, Німеччини та інших країн. Зокрема, предметом вивчення є законодавчі та практичні засади управління даними правами як на етапі відсутності спадкоємців, так і на етапі включення авторських прав до складу відумерлої спадщини, коли щодо такого майна з'являється конкретний правонаступник – держава чи територіальна громада. В обох випадках постає питання щодо можливості законного використання громадянами таких творів. З огляду на це доцільним видається вивчення особливостей інституту сирітського твору, притаманному цим країнам, та оцінка перспектив його впровадження в українське законодавство.

Результати дослідження. Низька увага до цілком реальної проблеми безсуб'єктності авторських прав в Україні викликана передусім недостатнім рівнем правосвідомості грома-

дья у сфері права інтелектуальної власності, поширеністю піратства, плагіату, підроблення тощо. За таких обставин якнайшвидше усунення безсуб'єктності авторських прав, щодо яких не виявилось спадкоємців, задля отримання дозволу на законне використання відповідних творів не має попиту в суспільстві. Дещо краща ситуація склалася в праві зарубіжних держав, хоча й там включення авторських прав до складу відумерлої спадщини часом лишається на рівні теорії.

Так, наприклад, доля авторських прав у разі відсутності в їхнього померлого власника спадкоємців досить давно вважається одним із найбільш проблемних питань у США. Поняття «*escheatment*» упродовж століть стосувалося лише нерухомості, все інше майно переходило у власність держави як безхазяйне – *unclaimed (abandoned) property*. Зараз же набуття державою майна, щодо якого протягом певного періоду часу не знайшлося власників, охоплюється родовим поняттям «*escheatment*», що часто ототожнюється з терміном «відумерлість».

Утім, справедливо буде зазначити, що в країнах англо-американської системи права «*escheatment*» – поняття більш широке, адже воно охоплює набуття державою не тільки спадщини, щодо якої не виявилось спадкоємців, а й безхазяйного майна загалом. Якщо скарбничий штату виявляє спадщину, яку не прийняли спадкоємці, він вносить її до реєстру і бере таке майно під державну опіку. Процес переходу права власності на таке майно відбувається тоді, коли воно протягом тривалого періоду часу перебуває в статусі безхазяйного, а пошуки хоча б якихось родичів як потенційних спадкоємців виявилися безспішними [8]. Строк, після спливу якого держава може ініціювати *escheatment process*, варіюється в залежності від штату. Більше того – тривалість цього строку залежить і від виду майна, а отже, держава набуває не всю спадкову масу загалом, а тільки окремі її складники. Виявлення і набуття такої спадщини не є обов'язковим для держави. Цим займається головний скарбничий штату (County Treasurer), який і здійснює подальше управління і розпорядження набутим державою майном від її імені. Розподіл таких повноважень відповідно до категорій майна не практикується (як правило, тому, що штат набуває в основному тільки нерухоме майно), хоча виконавча влада штату теоретично може ініціювати виділення окремого відомства. Широко практикується залучення приватних аудиторів, а також надання винагород тим громадянам, які повідомили про наявність такої спадщини. Як правило, кожен штат має відкриті онлайн-реєстри безхазяйного майна. Така активність пояснюється зацікавленням штату в набутті у власність незатребуваного майна та в подальшому розпорядженні ним – щорічний дохід штату від нього вимірюється в десятках мільярдів доларів, що, поза будь-яким сумнівом, становить відчутний прибуток для його бюджету.

І хоча до складу відумерлої спадщини в США цілком можуть входити і права інтелектуальної власності, така можливість наразі лишається лише в теоретичній площині. По-перше, відумерлість спадщини – це досить небажаний з точки зору американського законодавства варіант розвитку подій, тому наявність хоча б одного віддаленого родича унеможливує можливість переходу майна до держави. Це призводить до того, що оголошення спадщини відумерлою стає крайнім заходом з усунення її безхазяйності. По-друге, як ми вже зазначали, в США держава набуває не всю спадкову масу – штат ініціює процес тільки щодо конкретного майна, яке штат розцінює як бажане та цінне у фінансовому аспекті. Авторські права, як правило, лишаються поза увагою держави, позаяк вони незрівняно менш цінні, ніж, наприклад, нерухоме майно. Тому якщо в Україні такий «вибірковий» підхід до правонаступництва щодо відумерлої спадщини не передбачений законодавством та є наразі вадою правозастосування, то в США ця система працює століттями.

Із розвитком права інтелектуальної власності ця система дедалі більше ставила в невизначене становище осіб, які бажали на законних підставах використати твір, який ще не перейшов у суспільне надбання, але зі зрозумілих причин зв'язатися з правовласником не видавалося можливим. Тому велика кількість цінних результатів інтелектуальної творчості або використовувалася незаконно, або ж взагалі йшла в забуття. Усебічне посилення захисту

авторського права, заборона піратства та формування високої правосвідомості громадян – усі ці чинники не дозволяли лишати дану ситуацію без вирішення.

Першу таку спробу було здійснено в США у 2005 році, коли Офіс авторських прав запропонував створити так званий «Фонд мертвої руки», який би отримував кошти за надання права користування такими творами і згодом би перераховував їх авторам, коли ті вийдуть на зв'язок [14]. Однак у 2006 році відповідний законопроект був відхилений Конгресом, а подальше розроблення законодавства в даній сфері було сповільнено у зв'язку з фінансовою кризою.

На початку 2010-х років у праві США, Канади та країн Європейського союзу (далі – ЄС) з'явився і стрімко поширився новий інститут – *сирітський твір* (англ. *orphan work*). У США загальне відання сирітськими творами та правами на них здійснює Бюро авторських прав. Попри складнощі в його законодавчому врегулюванні та його відносну молодість (наприклад, у Великій Британії він був запроваджений тільки у 2014 році, у країнах ЄС – у 2012 році), він став реальним виходом із відсутності зв'язку із правовласником.

Сирітським є твір, щодо якого не сплинув термін дії авторського права, але водночас відсутня можливість зв'язатися з правовласником для отримання дозволу на використання твору. *Смерть автора без спадкоємців не є єдиною підставою для визнання твору сирітським – об'єктивно авторські права можуть мати власника, однак якщо отримати від нього дозвіл неможливо, твір може стати сирітським.* У такому разі дозвіл буде видано компетентним органом держави за відповідну плату. Протягом певного періоду часу, що визначається кожною державою, ці кошти зберігаються, і в разі появи автора чи його спадкоємців перераховуються на його (їхній) рахунок [16]. Після спливу строку кошти переходять у власність, як правило, компетентного органу у сфері інтелектуальної власності й мають витратитися у відповідних цілях.

Таким чином, режим «*orphan work*» може поширюватися на досить широке коло випадків: автор живий, але його місцезнаходження визначити складно; будь-які відомості про автора відсутні, або ж він створив твір під псевдонімом; автор помер, а зв'язатися з його спадкоємцями як правовласниками неможливо; спадщину ніким зі спадкоємців не прийнято, але ще не сплив строк для визнання її відумерлою; держава набула активи та нерухоме майно як відумерлу спадщину, а про наявність у померлого авторських прав компетентні органи не знали, або навпаки, завідомо не висували майнових претензій, адже, наприклад, у США держава не зобов'язана набувати увесь обсяг спадкової маси.

Інститут «*orphan work*» позитивно оцінюється навіть тими вченими, які відстоюють необхідність переходу авторських прав після смерті їхнього первинного носія в суспільне надбання. Наприклад, американський учений у галузі права інтелектуальної власності П. Гельд указує, що перебування творів у вільному доступі стимулює кількісні показники результатів творчості пересічних громадян, створює сприятливі умови для створення нових об'єктів авторського права. Свою позицію науковець обґрунтовує статистикою з Вікіпедії: більшість біографічних статей, створених новими користувачами вперше, заснована на творах, що перебувають у суспільному надбанні. Зазначається також, що переважна більшість фотографій та ілюстрацій, що використовуються на тематичних сторінках, є у відкритому доступі.

Але при цьому П. Гельд справедливо, на наш погляд, вказує, що такий «пришвидшений» перехід творів у суспільне надбання може призвести до низки проблем, наприклад, якщо знайшовся автор твору, який протягом певного періоду часу вже перебуває у вільному доступі, або ж у разі реєстрації прав на такий твір. Але особи, які вільно використовують цей твір, не можуть легко дізнатися про такий факт реєстрації або про те, чи було поновлено авторське право, позаяк у США відсутні загальнодоступні реєстри авторських прав, і в такому випадку безоплатне використання твору буде тривати, а це означає, що триватиме і порушення авторських прав.

Тому науковець вважає, що введення системи сирітських творів – це розумний баланс між суспільним інтересом у використанні результатів творчості інших осіб, і правами авторів, які отримають плату за таке використання [12, с. 30].

Справді, *режим сирітського твору не означає переходу авторських прав у власність держави*, а тому ототожнення його з відумерлістю було би помилковим. Твір може бути сирітським доти, доки держава, наприклад, не набуде права на нього як відумерлу спадщину, адже тоді вона набуває титул повного власника і може розпоряджатися авторськими правами на свій розсуд.

Як правило, процедура визнання твору сирітським ініціюється заінтересованою у використанні даного твору особою, тобто держава не виявляє активної ролі стосовно моніторингу потенційних творів. Тому робота стає сирітською не автоматично, а за заявою такої особи і після здійснення компетентним органом пошуків імовірних правовласників. Так, наприклад, британський Офіс інтелектуальної власності (далі – Офіс), перш ніж надати роботі статус сирітської, здійснює ряд запитів у бази даних, національні бібліотеки, проводить пошук в Інтернеті, друкованих та електронних засобах масової інформації тощо. У разі якщо правовласники не були знайдені, дані про твір вносяться до спеціального реєстру, щоб надалі кожен, хто захоче його використати, отримував відповідну ліцензію від Офісу за певну плату. Ці кошти держава витрачає на вдосконалення та роботу даного реєстру, видачу ліцензій, здійснення запитів, а також для фінансування соціальних, культурних та освітніх проєктів, на потреби архівів, бібліотек, музеїв, освітніх установ, які, крім того, можуть використовувати сирітські твори без отримання ліцензійного дозволу. Подібна система працює і в Канаді – кошти за використання сирітських творів надходять до Ради з авторських прав, і якщо за п'ять років власника авторських прав так і не було виявлено, кошти остаточно зараховуються до бюджету цієї установи [22, с. 39].

Тотожне ліцензування проводиться в Індії (ст. 31а Закону про авторське право), Японії (ст. 67 Закону про авторське право), Саудівській Аравії (ст. 16 Закону про авторське право), а також Угорщині. У ст. 49 Закону Південної Кореї про авторське право, наприклад, установлено, що відумерлі авторські права є власністю держави і саме вона здійснює надання дозволів на використання твору від свого імені. Корейське законодавство також запозичило інститут сирітських робіт: у разі якщо особа хоче отримати дозвіл на використання твору, однак ідентифікувати власника майнових авторських прав неможливо, такий дозвіл можна отримати у Міністра культури, спорту та туризму після сплати відповідної суми.

В ЄС з 2012 року діє Директива 2012/28/EU, що охоплює сирітські твори, створені в ЄС як друковані, кінематографічні та аудіовізуальні твори, фонограми та твори, вбудовані або включені в інші твори чи фонограми, а також неопубліковані твори. Фактично положення цієї Директиви стосуються тільки використання творів навчальними закладами та установами, що опікуються культурною спадщиною з неприбутковою метою, і при цьому ігнорується питання щодо доступу громадян до таких творів. Наприклад, у Німеччині існує реєстр ліцензій щодо сирітських творів, однак поки вони видаються тільки для некомерційного користування.

До виняткових випадків належать держави, де смерть автора без спадкоємців за законом і за заповітом означає автоматичний перехід його творів у суспільне надбання, а тому отримання будь-яких дозволів не потрібне (наприклад, ст. 53 Закону Словаччини «Про авторське право»).

Кожна держава може встановити окремі особливості отримання громадянами доступу до сирітських творів, однак поки не всі вдаються до якісного розроблення нормативної бази та інституцій, які б охопили якомога ширше коло об'єктів авторського права і дозволили б забезпечити оперативне отримання ліцензій на твори всіма охочими навіть тоді, коли автор помер без спадкоємців, а держава ще не стала її правонаступником. Інститут сирітського твору наразі є недосконалим – зокрема, наразі він робить відчутно невідповідним некомерційне використання творів; у багатьох країнах коло суб'єктів, які можуть запитувати дозвіл на використання такого твору, є надто обмеженим. Приміром, американський законодавець поки що впровадив цей інститут щодо вузького кола об'єктів та суб'єктів авторського права – поки що це звукозаписи (Закон про модернізацію музики від 2018 р.) та публікації, щодо яких американським бібліотекам та архівам було надано обмежені

привілеї щодо використання та копіювання сирітських робіт відповідно до параграфу 108 титулу 17 Кодексу США.

Перш за все даний інститут має на меті найшвидше та найменш обтяжливе отримання окремими особами можливості користуватися результатами творчої діяльності інших суб'єктів для подальшого створення нових об'єктів авторського права. Тому, безсумнівно, його впровадження є позитивним кроком назустріч захисту авторських прав і забезпеченню можливості громадян легально використати результати інтелектуальної творчості померлих авторів, адже факт смерті останніх без спадкоємців аж ніяк не зменшує потенційної цінності їхніх творів. Але при цьому варто розуміти, що **режим «orphan work» не здатний вирішити проблему безсуб'єктності авторських прав**. Існування інституту сирітських творів є важливим для більшості країн світу, позаяк в їхнім законодавстві не приділено достатньої уваги особливій природі авторських прав: так, якщо останні опинилися в складі відумерлої спадщини, їх у загальному порядку здійснює все те ж відомство з управління державним майном.

Так, наприклад, у Британії держава також може набути авторські права як відумерлу спадщину. У такому разі вважається, що у твору з'являється правовласник, і якщо його було внесено до реєстру як сирітський, такий статус автоматично припиняється. Утім, якщо в США «*escheatment*» стосується і безтілесного майна, то у Британії цей термін є видовим по відношенню до родового поняття «*bona vacantia*». До «*bona vacantia*» належать усі інші види майна, що перейшло до королівської скарбниці як безхазяйне чи відумерле. У такому випадку управління правами здійснюється в загальному порядку підрозділом *Bona Vacantia division* у складі юридичного департаменту Уряду [9]. У Франції відумерла спадщина також переходить до держави, але з огляду на унітарну форму держави управління нею здійснюється на загальнодержавному рівні адміністрацією служби управління державного майна. Авторські права – не виняток: французьке законодавство не виділяє їх з-поміж інших об'єктів відумерлої спадщини [11, с. 100].

У Німеччині відумерла спадщина переходить до власності окремого суб'єкта федерації відповідно до пар. 1936 Німецького цивільного уложення. Таке майно держава набуває в порядку спадкування, і управління всією спадковою масою здійснюють уповноважені посадові особи окружного правління федеральних земель. Таким чином, диференціація щодо управління окремими специфічними правами як складниками спадщини в Німеччині також відсутня. Найвідомішим прикладом набуття і здійснення публічним утворенням відумерлих авторських прав є твір «*Mein Kampf*». Його автор, Адольф Гітлер, разом із дружиною застрелився в Берліні у 1945 р. На момент смерті фюрера місто Мюнхен – адміністративний центр Баварії – було офіційним місцем його постійного проживання. Оскільки інших спадкоємців у Гітлера не виявилось, вся спадкова маса, включаючи авторські права на «*Mein Kampf*», перейшла до Баварії в порядку спадкування. Отримавши у власність авторські права на цю книгу, баварський уряд заборонив її подальше опублікування та друк. Справедливим буде зазначити, що спадщина А. Гітлера стала відумерлою у «спеціальному» порядку – вже в 1945 році (тобто в тому ж році, що і смерть фюрера) окремим рішенням союзників усе майно померлого перейшло до Баварії. Пошуки інших імовірних спадкоємців за законом – віддалених родичів Гітлера – не проводилися, позаяк перехід усього майна фюрера (а особливо – його прав як автора) саме до держави був найбільш бажаним – так союзники могли контролювати подальше поширення творів, які представляли собою ідеологічну небезпеку [23].

Відповідно до німецького законодавства після спливу 70-ти років після смерті автора твір переходить у суспільне надбання. На підставі зазначеного 31 грудня 2015 року, коли закінчився цей строк, заборона баварського уряду втратила юридичне значення. Як наслідок, у 2016 році «*Mein Kampf*» вперше за 70 років вийшов друком у Німеччині, Франції, Нідерландах, Австрії, США та інших країнах світу. І хоча подекуди факт такої публікації спричинив ряд дискусій та протестів, юридично майнові права на «*Mein Kampf*» все ж припинилися. Будь-яка країна може, втім, заборонити поширення цього твору на своїй території, як це вже зробила Латвія чи, наприклад, Росія.

Примітно, що окремі держави, виходячи з винятковості авторських прав та необхідності спеціалізованих підходів до їх здійснення, прямо визначили, що авторські права у складі відумерлої спадщини відразу набуває компетентний орган. Так, наприклад, у ст. 49 Закону Литви «Про авторське право» встановлено, що за відсутності спадкоємців за законом чи заповітом захист особистих немайнових прав автора здійснюється уповноваженим органом державної влади. Наразі такими повноваженнями наділене Міністерство культури Литви. Ст. 150 Закону Італії «Про авторське право» вказує, що в разі коли автор не має спадкоємців, його майнові права покладаються на Національний орган з питань страхування та допомоги художникам і скульпторам. Вдалим також є підхід Чехії: подальша доля авторських прав, успадкованих державою за заповітом або набутих нею у складі відумерлої спадщини, спеціально визначена в ч. 2 ст. 26 Закону Чеської Республіки «Про авторське право». В обох зазначених випадках авторські майнові права від свого імені здійснює Державний фонд культури Чеської Республіки. Виняток становлять авторські права щодо аудіовізуальних робіт – у цьому разі право здійснення прав належить Державному фонду Чеської Республіки з підтримки та розвитку чеського кінематографу. Прибуток набувається цими фондами і, відповідно, спрямовується на потреби культури.

Висновки. У переважній більшості правових систем правонаступником не тільки в авторських правах, а й у відумерлій спадщині загалом виступає саме держава. На наш погляд, це не є випадковим: *держава порівняно з територіальною громадою має незрівнянно більший обсяг правосуб'єктності*, а також ширший спектр механізмів та «важелів» впливу, зокрема можливостей щодо створення спеціалізованих органів, установ і т. д. Ми переконані, що із залишенням у вітчизняному законодавстві територіальної громади як правонаступника у відумерлій спадщині інститути управління правами інтелектуальної власності не отримають потрібної ефективності.

У зарубіжному законодавстві сформувалася досить стійка практика врегулювання особливостей спадкування авторських прав не в цивільному кодексі, а в спеціальних законах про авторське право. Однак ці нормативно-правові акти зазвичай не містять спеціальних положень про особливості набуття державою авторських прав як відумерлої спадщини. Такий поверхневий підхід складно визнати вдалим: авторські права у складі спадщини з огляду на їхню природу і без того часто лишаються «в тіні», а відсутність спеціального врегулювання законодавством особливостей правонаступництва щодо них лише цьому сприяє. На нашу думку, не можна поглиблювати небезпечну тенденцію, коли авторські права знецінюються порівняно з, наприклад, нерухомістю. Практика щодо цілеспрямованого набуття авторських прав у складі відумерлої спадщини досі є надзвичайно бідною. У США, наприклад, така ситуація ускладнюється ще й тим, що держава отримує не всю спадкову масу, а лише окреме майно, маючи можливість вибирати більш вигідні в матеріальному плані об'єкти, й авторські права рідко належать до їх числа.

Не можна заперечувати й того, що із плином часу та розвитку суспільства багатоманіття прав та обов'язків, що потенційно може увійти до складу спадщини, неухильно зростає. Розглядати подальшу долю таких об'єктів уніфіковано – значить ігнорувати специфіку кожного з таких прав. Тому ми переконані, що законодавство, яке регулює відносини у сфері авторського права, має містити низку норм, які би визначали *особливий* порядок правонаступництва і подальшого управління авторськими правами в складі відумерлої спадщини, *створення спеціалізованих органів або наділення відповідними повноваженнями вже наявних інституцій* тощо.

Огляд різноманітних правових систем демонструє повсюдну недосконалість правового врегулювання питань, пов'язаних з авторськими правами, щодо яких не виявилось власників. Одним із найбільш ефективних шляхів вирішення цієї проблеми став *інститут сирітських робіт*, який допомагає якщо не усунути безсуб'єктність у авторських правах, то принаймні забезпечити їх гідний захист, легальне використання членами суспільства результатів творчої діяльності авторів незалежно від наявності чи відсутності у них спадкоємців. Це також надасть можливість спрямовувати отримані за видачу дозволів кошти на розвиток

сфери культури та права інтелектуальної власності. Впровадження даного інституту в Україні дозволить прищепити культуру використання чужих творів і, що не менш важливо, також дасть змогу державі виявити «відумерлі» твори для подальшого їх набуття.

Список використаних джерел:

1. Бельтюкова Є.М. Правове регулювання наступництва майнових прав інтелектуальної власності за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2019. 183 с.
2. Рябоконт Е.А. Правопреемство в выморочном имуществе по гражданскому законодательству Украины. *Studia Iuridica. Warszawa*. 2015. Том 61. Miscellanea. S. 299–308.
3. Рябоконт Є.О. Розвиток доктрини відумерлості (виморочності) спадкового майна. *Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження)* : монографія / відп. ред. академік НАПрН України В.В. Луць. Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2015. С. 224–247.
4. Фесенко Є.В. Деякі питання спадкування авторських прав на твір, створений у співавторстві. *Право.ua*. 2018. № 2. С. 149–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2018_2_25
5. Чупрій Д.Ю. Особливості правонаступництва в авторських правах у складі відумерлої спадщини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 79–85. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/21.pdf
6. Чурпіта Г.В. Спадкування права інтелектуальної власності. Актуальні проблеми спадкового права : навчальний посібник ; за заг. ред. проф. Ю.О. Заїки ; ст. наук. спів. О.О. Лов'яка. Київ : КНТ, ЦУЛ, 2014. С. 296–303.
7. Якубівський І.Є. Проблеми набуття, здійснення та захисту майнових прав інтелектуальної власності в Україні : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2019. 519 с.
8. A Look at New Brunswick's Proposed Unclaimed Property Rules. The Unclaimed Property Professionals Organization's Official Site. October 29, 2020. URL: <https://www.uppo.org/blogpost/925381/Unclaimed-Property-Focus?tag=Canada>
9. An Official Site of The Crown Estate in UK. URL: <https://www.thecrownestate.co.uk/>
10. Brito J., Dooling B. An Orphan Works Affirmative Defense to Copyright Infringement Actions. *Michigan Telecommunications and Technology Law Review*. 2005. Volume 12. Issue 1. P. 76–113. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/232684775.pdf>
11. Bouch N. Intellectual Property Law in France. *Kluwer Law International*. B.V. 339 p.
12. Heald P.J., Erickson K., Kretschmer M, The Valuation of Unprotected Works: A Case Study of Public Domain Photographs on Wikipedia (February 4, 2015). URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2560572
13. Copyright and the Regulation of Orphan Works: A Comparative Review of Seven Jurisdictions and a Rights Clearance Simulation (London: Intellectual Property Office; July 2013) / M. Favale et al. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/copyright-and-the-regulation-of-orphan-works>
14. Mendis D., Orphan Works. URL: <https://www.copyrightuser.org/understand/exceptions/orphan-works/>
15. Orth John V. Escheat: Is the State the Last Heir? *University of North Carolina School of Law*. P. 73–84.
16. Randal C. Picker. Orphan Works & Mass Digitization: Obstacles & Opportunities. *Berkeley Technology Law Journal Vol. Symposium*. 2012. 27. № 3. P. 1259–1284. URL: <https://www.jstor.org/stable/24119457?seq=1>
17. Range Peter Ross. Should Germans Read 'Mein Kampf'? *The New York Times* 7 July 2014. URL: <http://www.nytimes.com/2014/07/08/opinion/should-germans-read-mein-kampf.html>
18. Bayerns Urheberrecht: 'Mein Kampf' wird Schulbuch. *Spiegel Online*, 24 April 2012. URL: <http://www.spiegel.de/schulspiegel/wissen/mein-kampf-bayern-plant-schulbuchausgabe-von-hitler-buch-a-829502.html>

19. Spooner Lysander. *The Law of Intellectual Property; or An Essay on the Right of Authors and Inventors to a Perpetual Property in their Ideas*. Boston : Bela Marsh, 1855. 169 p.
20. The Copyright and Rights in Performances (Licensing of Orphan Works) Regulations 2014 No. 2863. URL: <http://www.legislation.gov.uk/uksi/2014/2863/contents/made>
21. The Copyright and Rights in Performances (Certain Permitted Uses of Orphan Works) Regulations 2014 No. 2861. URL: <http://www.legislation.gov.uk/uksi/2014/2861/contents/made>
22. Ventajar D. Penetrante. *Finding a Home for Orphan Works: Will a Human Rights Perspective Help?* Lund University: Master thesis, 2010. P. 77. URL: <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOID=1693153&fileOID=1693173>
23. Weber T. Why German mistrust made Hitler's Mein Kampf a bestseller again. *BBC*. 16 June 2016. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-36536317>

